

mitis, ut nunquam justitiæ repugnes. Sis honestus A regalem componunt coronam, sine quibus vales ut nunquam alicui spontaneum inferas dedecus. Sis nullus hic regnare, nec ad æternum pertinere repudicus, ut cunctos libidinis fetores, sicut stimulum mortis, evites. Hæc omnia superius libata

S. STEPHANI LEGES.

Carthuius n. 13 breviter agit de legibus quas condidit « S. Stephanus cum episcopis et primatibus Hungariæ, et in quo, inquit, uniuscujusque culpæ contrarium dictavit antidotum. » Sane leges hæc vix sunt quales congruebant rudi populo, qui disciplinam Christianam partim amplexus erat, partim versabatur, et verisimile est hisce legibus non exiguum robor additum esse prædicationibus episcoporum aliorumque ecclesiasticorum qui populum instruebant. Naturale enim est ut oriatur desiderium cognoscendi illud quod quis non audet prætermittere. Quo anno hæc leges primum latæ sint, et an omnes sint sint decretæ, non invenio. Omnes tamen simul promulgatæ sunt in concilio aliquo episcoporum et procurum Hungariæ, et de hac promulgatione sic habet editio in Opere tripartito : « Explicit decretum sancti Stephani regis, promulgatum Strigonii (al., Tolnæ) anno 1035. » Peterfius, leges quasdam ex hæc editurus, de earum promulgatione sic loquitur : « Quæ (præceptiones et monita) vim tabularum postea obtinuerunt, et anno Domini 1016. Tolnæ vel Strigonii promulgatæ sunt. »

Inchofer ad annum 1016 de conditis a Stephano legibus ita scribit : « Stephanus rex pro ordinando regno salutare hoc anno procerum suorum utriusque status interventu leges condidit. Hæc quinquaginta quinque capitibus continentur, ita digestæ a quibusdam, ut in secundum librum Decretorum, quæ Stephano regi ascribuntur, conjiciantur. In qua re tamen nec ordo nec temporis ratio servata est : nam quæ in primo libro habentur, non decreta proprie, sed monita sunt ad Emericum filium instruendum composita scoria, et posterius edita ; ipsa vero decreta falso a quibusdam notantur anno trigesimo quinto regi condita, quorum non pauca longe antea usu viguisse constat, etsi quædam, ad politicum regimen spectantia, sermo deinde sint addita. Præstat in hac re manuscripti codicis fidem sequi, qui leges a Stephano sanctitas in hoc annum refert : neque enim verisimile est, Stephanum tot annis pie feliciterque regnantem, sub extremæ vitæ tempus curis et ægritudinibus implicatum, voluisse regnum lege formare, antea vero tanto tempore spatio sine lege curam traducere. » Hæc rationes admodum verisimiliter persuadent plerasque leges multo citius conditas et promulgatas esse, quam aliqui voluerunt, alias autem tractu temporis adjectos. An vero universarum promulgatio facta sit anno 1035 an citius, certo definiri nequit.

Subjicit Inchofer : « Quod porro ad hæc decreta spectat, nonnulla ex iis reges posterius correxerunt, aliqua sustulerunt, pleraque confirmarunt. » Qualia sint Stephani decreta, et cur deinde eorum aliqua correctæ fuerint aut abrogata, explicatur in præfatione ad Decreta Colomani regis, ad Seraphinum archiepiscopum Strigoniensem scripta, apud laudatum Werbozcium tom. II, pag. 28, his verbis : « Nam quæ ambigat a sancto Patre nostro Stephano, viro quippe apostolico, legem populo nostro datam, in quibusdam hausteriorum, in quibusdam vero tolerabiliorem, in his quoque intensius vindicantem, atque a aliis remissius indulgentem ; nec quemquam tamen absque disciplinæ verbere dimittentem, cum prædestinationis tempus nullum adhuc verum adduxisset fidei sponsores : nec hoc quidem præter divinæ dispensationis respectum eredi nefas est. Nam cum tempore prædicti regis universum regnum quo barbaricis inservierit cultibus, ac rudis coactusque Christianus contra commonitorem sanctæ fidei simulacrum adhuc recalcitraret, adhuc contra penitentia ultra virgæ verbera remorderet, operæ pretium fuit, ut sanctæ disciplinæ coactio infidelibus quidem ad conversionem fidei, sed conversis fere ad justitiam penitentia. At Christianissimus rex noster Colomanus, columbinæ gratiæ simplicitate, cum omni virtutum discretionem præditus, postquam vidit adultam fidem perfectæ religionis robur accepisse, legum vinculum catena cogitavit relaxare prudenter, etc. »

Porro dubitari nequit quin rex prudentissimus in condendis legibus tantum se accommodaverit antiquis Hungarorum moribus, quantum fieri poterat sine læsione religionis catholice et virtutum Christianarum. Satis id ipse insinuat in præfatione his verbis : « Quoniam unaquæque gens propriis regitur legibus. » Et supra ad filium, cap. 8 : « Grave enim tibi est, hujus climatis tenere regnum, nisi imitator consuetudinum ante regnantium existeris regum. Quis Græcus reget Latinos Græcis moribus ? aut quis Latinus Græco Latinis reget moribus ? Nullus. » Prudenti hac cautione opus erat, ut leges facilius et suavius usæ repererentur, atque ex ea factum existimo ut pro criminibus quibusdam gravioribus non tam graves a Stephano decretæ sint poenæ, quam posteriores reges pro iis deinde statuerint ; nimirum quod Hungari aut rudi pro iis poenæ olim dedissent, aut solum leviores, quodque crimina ipsa non tam gravia iisdem apparerent ante fidem susceptam. Placuit, opinor, Stephano consilium Apostoli, qui se uniuscujusque carceribus attemperabat, sic scribens I ad Corinth., cap. 3 : *Et ergo, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Tanquam parvulus in Christo, lac vobis potum dedi, non escam : nondam enim parvulus. His et præmonitis, leges ipsas subjungo ex laudato Opere tripartito, notatis lectionibus variatis ex Sambuco, ubi videbitur operæ pretium. Titulus hic præligitur : Sancti Stephani regis decretorum secundus.*

PREFATIO. Ratio legum notarum exponitur. Regens propriis regitur [al., agitur] legibus, idcirco nos quoque Dei nutu nostram gubernando monarchiam, antiquos et modernos imitantes suggesta decretali meditatione nostra statuimus genti nostræ [al., quæ], quemadmodum honestam et

nam ducerent vitam, ut sicut divinis legibus sunt A
lati, similiter etiam secularibus sint addicti, ut
tantum boni in divinis ampliantur, tantum mali
rei in istis vilentur. Quæ autem decrevimus, in
quentibus subnotavimus (105).

CAP. I. *De statu ecclesiastico et veneratione domus*
i. Quisquis fastu superbix elatus, domum Dei
cit contemptibilem, et possessiones Deo consecra-
tas, atque ad honorem Dei sub regia immunitatis
fensione constitutas, inhoneste tractarit, vel in-
ingere præsumpserit, quasi invasor et violator do-
nis Dei excommunicetur. Decet enim ut indigna-
nem ipsius domini regis sentiat, cujus benevolen-
tia contemptor et constitutionis prævaricator existi-

. Nihilominus tamen rex suæ concessionis immu-
lata ab hominibus ditioni suæ subjectis illasam
nservari præcipiat; assensum vero non præbeat
pro provide affirmantibus non debere esse res Domi-
nicas, id est Domino dominantium traditas. Itaque
h defensione regis sit, et sicuti suæ propriæ hære-
ati, magisque, advertat. Quia quanto Deus excel-
tior est homine, tanto præstantior est divina
usa mortalium possessione. Quocirca decipitur
isquis plus in propriis quam in Dominicis rebus
riatur: quarum [al., additur divinarum rerum]
ensor, et custos divinitatis [lege divinitus] consti-
us, diligentia cura non solum eas servare, sed
am multiplicare debet, magisque illa, quæ dixi-
is præstantiora, quam sua, defendere oportet, et
gmentare. Si quis igitur insanus, importunitate
probitateque sua regem a recto proposito perver-
e tentaverit, nullisque remediis mitigari posse
us fuerit, licet obsequiis aliquibus et transitoriis
necessarius, abjiciendus ab eo projiciendus-
e est, juxta illud Evangelium: Si pes, manus,
t oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice
e te (Matth. XVIII, 8) (105*).

CAP. II. *De potestate episcoporum super res eccle-*
sticas. Ut episcopi habeant potestatem res eccle-
sticas providere, regere et gubernare, atque dis-
nsare secundum canonum auctoritatem, volu-
is, ut laici (106) eorum ministerio obediant, ad
gendas ecclesias, viduas et orphanos defensan-
m, et ut obedientes sint eis ad eorum Christiani-
em servandam, consentientesque sint comites et
lices præsulibus suis ad justitias faciendas, juxta
cepta legis divinæ, et nullatenus per aliquorum
ndacia, vel falsum testimonium, neque per perj-
m, aut per præmium lex justa in aliquo depravetur.

(105) Sensus hujus præfatio nis initio obscu-
r est, quia varie interpungi potest. Mihi le-
ndum et interpungendum videtur, ut phrasim
fi, licet aliter interpunxerint alii. Sensus est:
us regis, quod alendo catholicam fidem solidius
moveret, soletaliis, operantibus ad eum dem finem,
esse seu succurrere.

(105*) Totum hoc caput, uti et sequens, desum-
m est ex concilio Moguntino anni 847, sub Ra-
no, ubi hoc est canon sextus, sequens vero se-
ntus, uti videri potest apud Labbeum tom. VIII,

CAP. III. *Quales debeant esse accusatores et testes,*
etc. Testes autem, et accusatores sine aliqua sint
infamia, uxores et filios habentes, et omnino Chri-
stum prædicantes. Testimonium laici adversus cle-
ricum nemo recipiat; nemo etiam quemlibet cleri-
cum in publico, nisi in ecclesia examinare [al., ex-
communicare] præsumat.

CAP. IV. *De assiduo et gravi labore sacerdotum.*
Scitote, fratres cuncti, quod supra omnes laborant
sacerdotes, unusquisque enim vestrum suum fert
laborem proprium; illi [al., ille, uti et infra] vero
et suum, et singulorum. Ideo sicut illi pro omnibus
vobis, ita et vos omnes pro eis summo opere laborare
debetis, in tantum, ut si necessitas fuerit, animas
vestras pro eis ponatis.

B CAP. V. (107) *De concessione regali proprietarum*
rerum. Decrevimus regali nostra potentia ut unus-
quisque habeat facultatem suam dividendi, tribuendi
uxori, filiis, filiabusque atque parentibus, sive
Ecclesie, nec post ejus obitum quis hoc destruere
audeat.

CAP. VI. *Regalia et fisci res sint iniactæ.* Volumus
quidem, ut sicut cæteris facultatem dedimus domi-
nandi suarum rerum, ita etiam res, milites, servi,
et quidquid ad nostram regalem dignitatem perti-
net, permanere debeat immobile, et a nemine quid
inde rapiatur, aut subtrahatur, nec quisquam in his
prædictis sibi favorem acquirere audeat.

CAP. VII. *De observatione Dominicæ divi,* etc. Si
C quis igitur presbyter, vel comes, sive aliqua alia
persona fidelis, die Dominica invenerit quemlibet
laborantem, abigatur. Si vero cum bobus, tollatur
sibi bos, et civibus ad manducandum detur. Si
autem cum equis, tollatur equus, quem dominus
bove redimat, si velit; et idem bos manducetur, ut
dictum est. Si qui aliis instrumentis, tollantur in-
strumenta, et vestimenta: quæ si velit, cum cute
redimat.

CAP. VIII. *Ut eodem die Dominico,* etc. A sacerdo-
tibus vero et comitibus commendetur omnibus vil-
licis, ita ut ipsorum jussu, omnes concurrant die
Dominica ad ecclesiam, majores et minores, viri et
mulieres, exceptis illis qui ignes custodiunt [al.,
custodiant]. Si quis vero obstinatus remanebit, va-
pulet et depiletur (108).

CAP. IX. *Diebus quatuor temporum carnes non*
comedantur. Si quis Quatuor Temporum jejunia,
cunctis cognita, carnem manducans, violaverit, per
spatium unius hebdomadæ inclusus jejunet.

col. 44. Ex eo corrigitur mendum illud supra, u' i
divinitatis in omnibus legitur pro divinitus, ut est
apud Labbeum.

(106) Rectius in Moguntino verba superiora, ut
laici, etc., sic leguntur: *Et ut laici in eorum minist-
rio obediant episcopis.*

(107) Titulus ad marginem positus clarius sic ex-
poni potest: *De concessione tribuendi res suas.*

(108) In alia editione pena sic exprimitur:
Propter illorum negligentiam vapulent et depilentur.

CAP. X. *Sexta feria carnes non eduntur.* Si quis in sexta feria, ab omni Christianitate observata, carnem manducaverit, per unam hebdomadam inclusus jejunet [alias luce (aut tenebris) inclusus jejunet.]

CAP. XI. *De his, qui sine confessione moriuntur.* Si quis tam obstinatus est (quod absit ab omni Christiano) ut nolit confiteri sua facinora, secundum suam presbyteri, hic sine omni divino officio et eleemosynis jaceat, quemadmodum infideles, Si autem parentes et proximi neglexerint vocare presbyteros, et ita subjaceat absque confessione morti, detetur orationibus, et consoletur eleemosynis; sed parentes luant negligentiam jejuniis, secundum arbitrium presbyterorum. Qui vero subitanea periclitantur morte, cum omni ecclesiastico sepeliantur honore. Nam occulta et divina judicia nobis sunt incognita.

CAP. XII. *De observanda Christianitate.* Si quis observatione Christianitatis neglecta, et negligentia stoliditate elatus, quid in eam commiserit, juxta qualitatem offensionis ab episcopo per disciplinas [al., disciplinam] canonum judicetur. Si vero rebellitate instinctus, tenuerit sibi impositam poenam [al., impositum æque] sufferre, iterum [al., item] eodem judicio restringatur, etiam usque septies. Tandem, si per omnia resistens et abnuens invenietur, regali judicio, scilicet defensori Christianitatis, tractatur.

CAP. XIII. *De homicidiis, et primo casuali.* Si quis autem casu occiderit aliquem, duodecim pensas auri persolvat, et sicut canones mandant, jejunet. Si vero liber alicujus occiderit servum, reddat alium servum, vel pretio componat: et secundum canones jejunet (109).

CAP. XIV. *De his qui suas occidunt uxores.* Si quis comitum obdunatus corde, negligens animam (quod procul sit a cordibus fidelitatem observantium [al., observantibus]) uxoris homicidio polluetur, secundum decretum regalis senatus, cum quinquaginta juvenis, parentibus mulieris reconcilietur, et secundum mandata canonum jejunet. Si autem miles alicujus virtutis [al., vir ubertatis] in eadem culpam inciderit, juxta eundem senatum, solvat parentibus decem juvenes, jejunetque, ut dictum est. Si vero vulgaris in eodem crimine invenietur, cum quinque juvenis cognatis concilietur, et subdatur prædictis jejuniis (110).

CAP. XV. *De perjuriis.* Si quis valentium [al., melius fallentium], fide commaculatus, corde pollutus, juramento contractus, perjurio addictus invenietur, perdita manu [al., perditas manus] perjurium luat, aut quinquaginta juvenis manum redimat. Si vero vulgaris perjurus exstiterit, manu amputatus

(109) Pensa auri est nummus, de cujus valore nihil satis certo probatum invenit.

(110) Levis hæc est poena pro crimine tam enormi; sed vide dicta in monito prævio: quæ iteni observata voluit pro variis legibus sequentibus.

puniatur, aut duodecim juvenis redimetur, et jejunet, ut canones mandant.

CAP. XVI. *De homicidiis voluntariis.* Si quis excensus ira, ac superbia elatus, spontaneum commiserit homicidium, sciat se secundum senatus auri decretum, centum et decem daturum auri posse. Ex quibus quinquaginta ad fiscum regis deferantur, aliæ vero quinquaginta parentibus dentur, decem autem arbitris et mediatoribus condonentur. hæc quidem homicida secundum institutionem canonum jejunet (111).

CAP. XVII. *De libertate servorum.* Si quis misericordia ductus, proprios servos et ancillas libera donaverit cum testimonio: decrevimus, ut post obitum ejus, nemo invidia tactus in servitute audeat inducere. Si autem libertatem promiserit, et morte impediendo testatus non fuerit, hæc mulier ipsius vidua et filii potestatem eandem libertatem testari, et agape facere pro animæ redemptione sui mariti, qualitercunque velit (112).

CAP. XVIII. *De conventu ad ecclesiam, et de his, qui murmurant hora missæ etc.* Si qui ad ecclesiam venientes ad audiendum divinum officium, ibidem hora solemnitate missarum inter se murmurant, et cæteros inquietant, exponentes fabulas otiosas, et non intendentes ad divinas lectiones cum ecclesiastico nutrimento: si majores sunt, increpatione cum dedecore expellantur de ecclesia: si vero minores et vulgares, in atrio ecclesie, pro tanta temeritate, coram omnibus ligentur, et corripiantur flagellis.

CAP. XIX. *De non recipiendis servis... in tantum contra dominos, etc.* Ut gens monarchie hinc ab omni incurso et accusatione servorum et insularum remota et quietata maneat, secundum regale [al., regale] decretum concilii penitus interdictum est ut nullius causa culpæ, aliquam servilem poenam, contra dominos vel dominas in accusata et testimonium recipiant.

CAP. XX. *Liberum nemo in servitute redigatur.* Quoniam igitur Deo dignum est et hominibus optimum utrumque in suæ industriæ libertate suam cursum ducere, secundum regale decretum statutum est, ut nemo comitum vel militum post hoc aliquam liberam personam servituti subdere audeat. Quod si elationis [al., elevationis] audacia sese immulatus præsumperit, sciat se totidem ex proprio compositurum: quæ compositio inter regem et comitem [al., comites] dividatur, et cætera. Solus quis hactenus in servitute retentus, pro libertate sua tuenda [al., emenda] judicium regale faceret. securus exstiterit, tantummodo libertate liberatur, et ille, a quo in servitute tenebatur, nihil reddat.

(111) Observat editor hanc legem esse antiquam.

(112) Hæc lex mendose admodum apud Sabinum edita est. Agape facere hic videtur significare opus charitatis exercere.

CAP. XXI. De his, qui alterius milites aut servos advocant. Volumus ut unusquisque senior (seu minus) suum habeat militem (id est servientem) caliquis alter illi suadeat antiquum descrere seorem, et ad se venire. Inde enim litigium habet illum.

CAP. XXII. De recipiendis hospitibus. Si quis hominem cum benevolentia accipit, et nutrimentum honeste impendit, quandiu secundum propositum nutritur, non deserat suum nutritorem; nec ad aliquem alium suam deferat hospitalitatem.

CAP. XXIII. De his qui flagellantur sua quærentes. Cujus miles vel servus ad alium fugerit, et is, cum miles vel servus fuga est elapsus, suum mittit legatum ad reducendum eum [al., eos], et egatus ibidem a quocunque percussus ac flagellatus existierit, decrevimus nostrorum primatum conventu, ut ille percussor decem solvat juncos.

CAP. XXIV. De viduis et orphanis. Volumus quidem, ut viduæ et orphani sint nostræ [al., nunc] is participes, tali tenore, ut si quæ vidua cum is et filiabus remanserit, atque nutrire eos, et necesse cum illis, quandiu vixerit, promiserit; deat potestatem a nobis sibi concessam id facient et a nemine iterum cogatur in conjugium. Si enim, mutato voto, iterum nubere voluerit, et omnino deserere, de rebus orphanorum nihil omnino sibi vindicet, nisi tantum sibi congrua vestimenta accipiat. Si autem vidua sine prole remanet, et se innuptam in sua viduitate permanere miserit, volumus ut potestatem habeat omnium rerum suorum, et quidquid inde facere velit, fiat. Et post obitum ejus, eadem bona ad sui eant parentes mariti, si parentes [al., præsentis] et: sin autem non, rex sit hæres.

CAP. XXV. De raptu puellarum. Si quis militum vel licentia sædatus, puellam aliquam, sine consensu parentum sibi in uxorem rapuerit, decernimus illam parentibus reddi, etiamsi ab illo aliqua sibi illata sit, et raptor decem solvat juvenecos raptu, licet postea reconcilietur parentibus illæ. Si vero pauper quis, aut vulgaris hoc aggretur agere, componatur raptum [Legendum opinor, componat raptum] quinque bobus.

CAP. XXVI. De liberis fornicantibus cum ancillis rivi domini. Ut liberi suam custodiant libertatem incontaminatam, volumus illis ponere cautionem, ne cum alienis fornicentur ancillis. Si quis enim improvidus hanc cautionem transgrediens, incaretur [al., fornicatur] cum ancilla alterius, et se reum esse criminis, et pro eodem crimine

[13] Hæc lex caute intelligenda est de matrimonio tilium, cujus vinculum solvi potest, si uxor conatur, et vir ideo discedat secundum Apostolum I. Cor. VII. 15.: non vero de matrimonio Christianum valide contracto et consummato, quod solvi nequit, ut ante conjugis mortem ad aliud matrimonium valide procedatur. Hæc paucis observata

A imprimis decalvari et depilari [al., pro eodem crimine decoriari]. Si vero secundo cum eadem fornicatus fuerit, iterum decalvetur [al., decorietur] et depiletur. Si autem tertio, sit servus pariter cum ancilla, aut redimat se. Si autem ancilla conceperit de eo, et parere non poterit, sed in partu morietur, componat eandem cum alia ancilla. Servus quoque alicujus, si cum ancilla alterius fornicatur, decalvetur [al., decorietur] et depiletur: et si ancilla de eo conceperit, et in partu moriatur, servus venundetur, ac dimidia pars pretii seniori ancillæ detur: altera pars vero seniori servi semper remaneat.

CAP. XXVII. De his qui petunt alienas ancillas in uxores. Ut nemo eorum, qui libero nomine censentur, facere cuiquam injuriam audeat, terrorem et cautionem imposuimus. Quia in hoc regali concilio decretum est, ut si quis liber concubium ancillæ alterius, sciente domino ancillæ, elegerit, perdita suæ libertatis industria, perpetuus efficiatur servus.

CAP. XXVIII. Qui extra regnum a suis aufugunt uxoribus. Ut genus utriusque sexus, certa lege, et absque injuriis maneat et vigeat, in hoc regali decreto statutum est, ut si quis protervitate præditus, propter abominationem uxoris patriam effugerit, uxor cuncta, quæ in potestate mariti habebantur, possideat, dum velit exspectare virum; et [al., ut] nemo in aliud conjugium eam cogere præsumat. Sed [al., et] si sponte nubere velit, liceat sibi, sumptis congruis vestimentis, et dimissis cæteris bonis, ad connubium ire. Et si vir, hoc audito, redierit, ne liceat sibi aliam ducere, propter suam culpam [al., præter suam], nisi cum licentia episcopi (113).

CAP. XXIX. De furto mulierum maritaliarum. Cum igitur cunctis horrendum, et omnibus abominabile sit, virilem sexum repertum fecisse furtum, et magis magisque sexum femineum: secundum regalem senatum decretum est, ut si aliqua mulier maritalia furtum commiserit, a marito redimatur: et si secundo in eandem culpam incididerit, similiter redimatur: si vero tertio, venundetur.

CAP. XXX. De incendiis mansionum. Si quis per inimicitias alterius ædificia cremaverit igne, decrevimus, ut ædificia restituat, et quicquid suppellectilis arsum fuerit, persolvat, et insuper sedecim juvenecis, qui valent sexaginta solidos.

CAP. XXXI. De strigibus. Si qua striga (114) inventa fuerit, secundum judicialem legem ducatur [al., ducant] ad ecclesiam, et commendetur sacerdoti ad jejunandum, fidemque discendum: post jejunium vero domum redeat. Si secundum in eodem crimine invenietur, simili jejunio subjaceat: post

oportuit: at plura de hisce dabunt theologi et canonista. Fieri etiam potest ut menda quædam in verba legis irrepserint.

(114) Vox striga, alias strix, hic designat veneficam aut maleficam. Hisce majora deinde supplicia statuta sunt, uti et pro aliis criminibus.

jejunium vero in modum crucis in pectore et in fronte, atque inter scapulas, incensa clavi ecclesiastica, domum redeat. Si vero tertio, iudicibus tradatur.

CAP. XXXII. *De maleficis et sortilegis.* Ut creatura Dei ab omnium læsione malignorum remota, et a nullo detrimentum sui passura maneat, nisi a Deo, a quo [al., additur et] augmentatur: secundum decretum senatus statuimus ad magni cautionem terroris, veneficis et maleficis [al., veneficiis et maleficiis], ut nulla persona, maleficio aut veneficio quemquam hominum subvertere a statu mentis, aut interficere audeat. Ast si quis, vel quæ, posthac hæc præsumperit, tradatur in manus maleficio læsi, aut in manus parentum ejus, secundum eorum velle, ad iudicandum. Si vero sortilegio utentes inveniuntur [al., abest inveniuntur], ut faciunt in cinere, et his similibus, ab episcopis flagellis emendantur.

CAP. XXXIII. *De invasione domorum, de pugna ibidem secuta.* Volumus ut firma pax, et unanimitas sit inter majores et minores, secundum apostolum: Omnes unanimes estote (I Petr. III, 8), nec alium aliquis invadere audeat. Nam si quis comitum, post diffinitionem hujus communis concilii tam contumax extiterit, ut alium domi quærat ad perdendum eum, atque suas dissipare res; et si dominus domi est, et si secum pugnaverit, vel interfecerit, luat secundum legem de evagatione gladii confectam. Si autem idem comes ibidem occubuerit, sine compositione jaceat. Si vero miles quis curiam, vel turrim, vel domum alterius invaserit militis, decem juvencis componat invasionem. Si vero ille non supervenerit, sed suos milites miserit, centum juvencis componat invasionem. Si vulgaris quidem alterius sui similis mansiuunculas invaserit, quinque juvencis solvat invasionem.

CAP. XXXIV. *De ædificatione et dote ecclesiæ a villis compositæ.* Decem villæ ecclesiam ædificent, quam duabus mansionibus (115), totidemque mancipiis dotent, equo et jumento, sex bobus, et duabus vaccis, triginta quatuor minutis bestiis. Vestimenta vero et corporalia et coopertoria rex provideat, presbyterum et libros episcopi.

CAP. XXXV. *De donationibus regum, et propriæ rei possessione.* Consensimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque dominetur propriorum, similiter et donorum regis, dum vivit: excepto quod ad episcopatum pertinet et comitatum, ac post ejus vitam filii simili dominio succedant, nec pro nullius causa reatus detrimentum honorum suorum patia-

(115) Pro mansionibus apud Peterium legitur mansis, et apud Sambucum mendose mensis. Designantur ville seu prædia rustica.

(116) Non satis patet quid velint illa verba *peracta una quadragesima*. Suspicio tamen designari poenam servi per quadraginta dies continuandam, sive jejunium fuerit, seu aliud supplicium pro arbitrio domini.

tur quis, nisi consiliatus mortem regis, aut tractionem regni fecerit, vel in aliam fugerit provinciam. Tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem, ipse vero subiaceat sententiæ, filiis innocens remanentibus.

CAP. XXXVI. *De servo interfecto ab altero.* Si alicujus servus servum alterius occidit, seu homicidæ medietatem servi componat seniori interfecti, si potest: sin autem non, peracta una quadragesima (116), venundetur servus, et pretium dividatur.

CAP. XXXVII. *De redemptione homicide servi.* Servum liberi homicidam, se seniori placerit, centum et decem juvencis redimat, aut tradat illi.

CAP. XXXVIII. *De vindicta nescientium acquirere libertatem alienis servis.* Si quis alienis servis libertatem acquirere niteretur, quot servi erant, tota mancipia solvat. (Ex quibus duæ partes regi, tertia seniori servorum detur. Rex autem ex sua parte tertiam tribuat comiti.)

CAP. XXXIX. *De furto servi semel commisso.* Si quis servorum semel furtum commiserit, totum furtum, et redimat nasum quinque juvencis, si potest: si autem non, abscindatur (118).

CAP. XL. *De pœna furtum 2 et 3 commisso.* Si furtum abscissus naso commiserit, redimat tres res quinque juvencis, si potest, si autem non, abscindantur. Si tertio commiserit furtum, caret vita.

CAP. XLI. *De furto liberorum, etc.* Si quis liberorum furtum commiserit, hac decrevimus legem componere [al., comparere], ut semel redimat, si potest: sin autem non, venundetur. Si iterum venundatus furtum commiserit, legibus servorum subjaceat. Si secundo, simili legi subjaceat. Si tertio, dispendio vitæ dijudicetur.

CAP. XLII. *Comites, quod regis est, equi non detineat.* Si quis comitum partem regis defraudaverit, reddat fraudem, et duplo, componat (119).

CAP. XLIII. *De contemptu... justis iudicibus comitum.* Si quis militum iudicium a suo comite recte iudicatum spernens, ad regem appellaverit, comitem suum reddere injustum, sit debitor decem pensarum auri suo comiti.

CAP. XLIV. *De restituenda re militibus, etc.* Si quis comitum, inventa aliqua occasione, quæ juste militi abstulerit, reddat, et insuper ex propriis tantundem solvat.

CAP. XLV. *Promissum cadit in debitum.* Si quis autem militum, suum spontaneum donum dedit

(117) Non additur pœna: opinor, quia illa iudicium poterat a domino pro arbitrio.

(118) Graviora pro furto servorum et liberorum supplicia deinde statuit S. Ladislaus lib. II, cap. II, et sequentibus, et locis aliis.

(119) Lex hæc, cujus sane pœna levior est, quam pro simili crimine passim indigitur, non exacte et ponitur in titulo ad exigentiam dato.

sibi vi ablatum, mendax exstiterit, et hoc careat, et A insuper tantumdem solvat (120).

CAP. XLVI. *De his qui hominem gladio occiderint.* Si quis hominem gladio occiderit, eodem juguletur gladio (121).

CAP. XLVII. *De debilitatione membrorum gladio facta.* Si quis autem gladio evaginato alium quemlibet debilitaverit, vel in oculo, vel in pede, vel in manu, consimile sui corporis damnum patiat.

CAP. XLVIII. *De eo qui gladio percussus vulnus accepit.* Si quis vero gladio vulneravit aliquem, et vulneratus de eodem vulnere sanus et incolumis evaserit, homicidii compositionem vulneris illator componat.

CAP. XLIX. *De gladii evaginatione sine vulnere.* B Si quis furore repletus evaginaverit gladium, et tamen non læserit, pro sola evaginatione medium homicidii compositum solvat (122).

CAP. L. *De testimonio servorum. curiæ præpositorum.* Si quis servorum curiæ regali vel comitis præficitur, ejus testimonium inter comites recipiatur, si servus seniore, vel serviens suum comitem interfecerit (123).

CAP. LI. *De conspiratione contra regem et reginam.* Si quis in regem aut regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam. Si quis contra regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid

(120) Titulus ad marginem positus non satis explicat finem hujus legis, quin potius est pœna mentientium aut calumniantium.

(121) Ad hanc et sequentes leges refertur caput 53, ex quo intelligimus, hæc verisimiliter prius esse compositas.

(122) In editione Sambuci pœna sic habetur: « Homicidii compositum solvat, » ommissa voce medium.

(123) Ad hæc editor: « Quod officiales dominorum et nobilium in ferendo testimonio nobilibus æqui-

conspiraverit, aut conspirare aliquid tentaverit, seu tentanti scienter consenserit, anathematizetur, et omnium fidelium communione privetur. Vel si quis hujusmodi aliquem noverit, et probare valens non indicaverit, prædictæ subiaceat damnationi (124).

CAP. LII. *De decimatione.* Si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det. Et si quis decimam suam abscondit, novem solvat. Et si quis decimationem episcopo separatam furatus fuerit, dijudicetur ut fur, ac hujusmodi compositio tota pertineat ad episcopum.

CAP. LIII. *De calumniatoribus aulae.* Si quis verus alicui comitum, vel alteri personæ fideli dixerit. Audi regem ad perditionem tui loqui, et hic inventus fuerit, pereat.

CAP. LIV. *De his, qui mendacia inter duos aut familiares astruunt.* Si quis inter duos comites mendacia protulerit, tacereque eos deprecatur fuerit, ut astutia diaboli ab invicem eos separaret, solvat duas compositiones fallacis linguæ pro reatu mendacii. Si uni soli adulatus fuerit, privetur lingua.

CAP. LV. *De furto Uduornicorum,* id est, libertinorum. Si quis illorum, cui vulgo Uduornic vocantur, furtum commiserit, lege liberorum dijudicetur. Testimonium autem ejus inter ipsos non recipiatur [al., recipiant] (125).

parentur, hinc manavit.)

(124) In titulo ad marginem pro *et reginam* legeretur rectius *et regnum*, uti patet ex ipsa lege, et consentit editio Sambuci.

(125) Vox *Uduornic* apud Sambucum scribitur *Udwornyck*. Pro interpretatione ad marginem notatur, *libertinus nobilis prædialis*. Hæc tandem additur: *Explicit Decretum sancti Stephani regis, promulgatum Strigonii* (al., *Tulnæ*) anno 1035. Verum de anno promulgationis non certo constare jam ante monui.

SANCTI STEPHANI

PRIVILEGIUM

PROTOABBATIE S. MARTINI PANNONIAE CONCESSUM

(Anno 1001.)

(Acta sanctorum Bolland. Septembr. t. I, p. 494.)

In nomine Domini Dei summi. STEPHANUS, su- D perna [al., divina] providente clementia, Hungarorum rex.

Credimus et vere scimus, si locis divino cultui mancipatis, potestates atque honores adaugmentaverimus, id non solum laude humana prædicandum, verum divina mercede remunerandum. Quocirca omnium sanctæ Ecclesiæ Dei fidelium, nostrorumque, præsentium ac futurorum solers comperiat intentio quod nos interventu, consilio et consensu

domini Anastasii abbatis de [al., de omittitur] monasterio S. Martini, in monte supra Pannoniam sito, a genitore nostro incepto, quod nos per Dei subsidium, ob animæ nostræ remedium, pro stabilitate regni nostri ad fidem perduximus, talem concessimus libertatem qualem detinet monasterium S. Benedicti in monte Cassino, quia propter orationes sanctas fratrum ejusdem monasterii, conciliante domino Anastasio præscripto abbate et jugiter adjuvante, confortati et laureati sumus; singulare